

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ЗАСТОСУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА АНТИКОНКУРЕНТНІ УЗГОДЖЕНІ ДІЇ У ФОРМІ СПОТВОРЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ТОРГІВ, АУКЦІОНІВ, КОНКУРСІВ, ТЕНДЕРІВ

IMPROVEMENT OF MECHANISMS FOR IMPLEMENTING LIABILITY FOR ANTI-COMPETITIVE CONCERTED ACTIONS IN THE FORM OF CORRECTION OF THE RESULTS OF BIDS, AUCTIONS, COMPETITIONS, TENDERS

Лозова А.А., аспірантка кафедри господарського права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена аналізу правового регулювання публічних закупівель в Україні. Авторкою акцентовано увагу на недосконалості законодавства у цій сфері. У науковій роботі вказано, що, на сьогодні, хоч і помітні позитивні тенденції законодавчого регулювання інституту публічних закупівель, однак досі приймаються нормативно-правові акти, що нівелюють окремі принципи здійснення даної процедури в Україні. У статті проаналізовані окремі положення українського законодавства, у тому числі, постанови Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 року № 1178 «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування», що, на думку авторки, є підґрунтям для здійснення антиконкурентних узгоджених дій у вигляді спотворення результатів торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів. Здійснено порівняння даних норм з положеннями законодавства про публічні (державні) закупівлі країн-сторін GPA.

Значну увагу у роботі приділено проблемі доказування вчинення цих видів правопорушення. На практиці нерідко виникають ситуації, коли складно довести факт змови, а докази можна легко спростувати. Що дає можливість правопорушникам уникнути відповідальності. Щоб обґрунтувати дане твердження авторка звернулася до практики Верховного Суду у справах, що виникають з публічних закупівель товарів та послуг. Хоч ВС і зазначив, що питання про наявність/відсутність узгоджених антиконкурентних дій має досліджуватися виходячи з усієї сукупності обставин і доказів, з'ясованих і досліджених у справі, враховуючи їх вірогідність і взаємозв'язок, а не на окремому поодинокому факті або обставині, у своїх рішеннях він спростовує факти, що вказують на наявність змови. Зокрема, відповідно до позиції Верховного Суду перехід працівників між учасниками торгів не є підтвердженням узгодженості дій.

Ураховуючи все вищезазначене, запропоновано внести зміни до конкурентного законодавства України, у тому числі, до Закону України «Про публічні закупівлі».

Ключові слова: публічні закупівлі, тендер, відкриті торги, тендерна пропозиція, принципи публічних закупівель, процедури публічних закупівель.

The article analyses the legal regulation of public procurement in Ukraine. The author focuses on the imperfection of legislation in this area. The author points out that, although there are positive trends in the legislative regulation of the public procurement institution, regulations are still being adopted that level out certain principles of the procurement procedure in Ukraine. The article analyses certain provisions of Ukrainian legislation, including the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1178 dated 12.10.2022 «On Approval of the Peculiarities of Public Procurement of Goods, Works and Services for Customers Provided for by the Law of Ukraine «On Public Procurement» for the Period of Martial Law in Ukraine and within 90 days from the date of its termination or cancellation», which, according to the author, is the basis for anticompetitive concerted actions in the form of distortion of the results of tenders, auctions, competitions. The author compares these provisions with the provisions of the legislation on public procurement of the GPA member states.

The article pays considerable attention to the problem of proving the commission of these types of offences. In practice, there are often situations when it is difficult to prove the fact of collusion, and the evidence can be easily refuted. This allows offenders to avoid liability. To substantiate this assertion, the author refers to the Supreme Court's case law in disputes arising from public procurement of goods and services. Although the Supreme Court noted that the issue of the presence/absence of concerted anticompetitive actions should be investigated based on the totality of circumstances and evidence clarified and examined in the case, taking into account their probability and interconnection, and not on a single fact or circumstance, in its decisions it refutes the facts indicating the existence of a conspiracy. In particular, according to the Supreme Court, the transfer of employees between bidders is not a proof of concerted action.

In view of the above, it is proposed to amend the competition legislation of Ukraine, including the Law of Ukraine «On Public Procurement».

Key words: public procurement, tender, open tender, tender offer, principles of public procurement, public procurement procedures.

Постановка проблеми. Спотворення результатів торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів є формою прояву антиконкурентних узгоджених дій, що досить часто вчиняються суб'єктами господарювання. Відповідно до даних Антимонопольного комітету України (далі – АМКУ), викладених у Звіті за 2022 рік: ним було відкрито 226 нових справ щодо змов під час публічних закупівель, тендерів та аукціонів і розпочато більше 200 досліджень, які надалі також можуть призвести до відкриття проваджень [1]. А згідно з інформацією, викладеною у Зведених відомостях про рішення органів Комітету про визнання вчинення суб'єктами господарювання порушень законодавства про захист економічної конкуренції, передбачених п. 1 ст. 50, п. 4 ч. 2 ст. 6 Закону України «Про захист економічної конкуренції» у вигляді спотворення результатів торгів (тендерів) та накладення штрафу, органом оскарження було розглянуто майже 500 справ щодо змов [2].

Це є наслідком не тільки особистого бажання учасників публічних закупівель отримати для себе певну непра-

вومیру вигоду, а й недосконалості конкурентного законодавства України. Вчинення даних антиконкурентних узгоджених дій негативно впливає на нормальне функціонування ринкового середовища. Дане питання є вкрай актуальним і у зв'язку з ратифікацією Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Відповідно до її положень Україна взяла на себе зобов'язання забезпечити поступове приведення існуючого та майбутнього законодавства у сфері державних закупівель у відповідність до законодавства ЄС з цих питань [3].

У зв'язку з цим можна спостерігати позитивні зміни, що стосуються законодавчого регулювання даної сфери. Зокрема, АМКУ затвердив Порядок ведення і доступу до Державного реєстру суб'єктів господарювання, притягнутих до відповідальності за вчинення антиконкурентних узгоджених дій, які стосуються спотворення результатів

торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів, що є край важливим для реалізації профільного закону у даній сфері – Закону України «Про публічні закупівлі» (далі – Закон №922-VIII). Однак досі приймаються нормативно-правові акти, що нівелюють окремі принципи здійснення процедури закупівель. Відтак, деякі положення постанови Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 року № 1178 «Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування» (далі – Постанова № 1178) можуть стати основою для здійснення вищезазначених антиконкурентних дій.

Аналіз наукових досліджень. У зв'язку з тим, що ведуться дискусії щодо того, яку правову природу має інститут публічних закупівель, він був предметом наукових досліджень фахівців з цивільного, адміністративного та господарського права. Зокрема, О. О. Сергачової, Т. І. Швидкої, Д. А. Кобильнік, Н. А. Суходольської, А. О. Олефір, А. О. Сошнікова, М. С. Соловійова, та інших.

Метою цієї наукової статті є здійснення аналізу положень конкурентного законодавства України задля виявлення у ньому прогалин, які є підґрунтям для вчинення учасниками публічних закупівель правопорушень.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 6 Закону України «Про захист економічної конкуренції» (далі – Закон № 2210-III) антиконкурентними узгодженими діями визнаються узгоджені дії, які стосуються спотворення результатів торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів [4]. Варто зазначити, що ні у Законі № 2210-III, ні у Законі № 922-VIII не міститься тлумачення поняття «спотворення...». Органи АМКУ трактують його на власний розсуд.

Слід наголосити на тому, що юристи та фахівці НАЗК неодноразово акцентували увагу на непослідовності АМКУ в ухваленні своїх рішень. На практиці виникають ситуації, коли сама ж Колегія/Комісія не дотримується власних узагальнень та дуже часто приймає протилежні, до викладених в них, рішення. Вивчаючи практику оскарження процедури публічних закупівель, можна виявити наступну тенденцію: залежно від складу Комісії/Колегії різняться й рішення у справах, що мають однакові умови. Яскравим підтвердженням цього є розгляд скарг № UA-2020-07-02-003835-a.c1 (задоволено) та № UA-2020-07-16-006825-c.c5 (відмовлено в задоволенні). Колегія, маючи одного потенційного учасника та однакові умови в тендерних документаціях, прийняла два протилежних рішення. Відсутність усталеної практики може мати негативні наслідки у вигляді можливості надання органом оскарження неправомірної переваги одним учасником перед іншими [5, с. 22, 23].

Також цікавим є той факт, що до 2020 року Антимонопольний комітет України щорічно готував Узагальнену практику Колегії АМКУ, в якій збирав найпоширеніші підстави для оскарження та надавав роз'яснення щодо підходу Колегії до розгляду таких підстав. А після 2020 року видав тільки декілька схожих документів, що стосувалися конкретних ситуацій оскарження [5, с. 21].

Відповідно до п. 3-7 Прикінцевих та перехідних положень Закону № 922-VIII на період дії правового режиму воєнного стану в Україні особливості здійснення закупівель товарів, робіт і послуг для замовників визначаються Кабінетом Міністрів України [6]. Відтак, з 19 жовтня 2022 року набрала чинності Постанова № 1178, окремі положення якої нівелюють низку принципів здійснення процедур закупівель.

Зокрема, для проведення відкритих торгів із застосуванням електронного аукціону повинно бути подано не менше двох тендерних пропозицій. Приписи Закону України «Про публічні закупівлі» встановлюють, що електро-

нний аукціон проводиться електронною системою закупівель. У той же час відповідно до п. 36 Постанови № 1178, якщо була подана одна тендерна пропозиція, електронна система закупівель після закінчення строку для подання тендерних пропозицій, визначених замовником в оголошенні про проведення відкритих торгів, не проводить оцінку такої тендерної пропозиції та визначає її найбільш економічно вигідною. Замовник перевіряє подані учасником інформацію / документи на відповідність тендерній документації та вимогам законодавства і після цього приймає рішення про визначення учасника переможцем [7].

Отже, за таких умов відкриті торги будуть проведені у разі подання навіть однієї тендерної пропозиції. Відповідні зміни порушують наступні принципи здійснення публічних закупівель: добросовісна конкуренція серед учасників; максимальна економія, ефективність та пропорційність закупівель. Адже, у разі відповідності тендерної пропозиції єдиного учасника умовам документації, замовник буде зобов'язаний укласти з ним договір, незважаючи на запропоновану ціну [7].

Як слушно зазначили фахівці НАЗК, урахувавши те, що під час проведення аукціону суб'єкти господарювання надають власні пропозиції щодо ціни товару або послуги, за рахунок конкуренції початкова ціна має зменшитися. Вищезазначені зміни посилюють ризик 1) змови між учасником і замовником та 2) неправомірного збільшення замовником очікуваної вартості закупівлі задля того, щоб за участі лише одного постачальника отримати неправомірну вигоду від необґрунтовано завищеної ціни [5, с. 8].

На сьогодні в Україні ціна є основним критерієм оцінки тендерних пропозицій, хоча ч. 3 ст. 29 Закону України «Про публічні закупівлі» передбачено три критерії. До яких належать 1) ціна; або 2) вартість життєвого циклу; або 3) ціна разом з іншими критеріями оцінки [6]. А для закупівлі продукту складного або спеціалізованого характеру, окрім ціни враховуються й інші нецінові критерії. Наявність останніх повинно бути чітко обґрунтовано та мати аргументовану потребу [8, с. 274].

Держави-сторони GPA поступово відходять від позиції, що ціна – найважливіший критерій оцінки тендерних пропозицій, хоча законодавством про публічні закупівлі більшості країн передбачено наявність двох видів критеріїв оцінки: єдиний критерій, яким буде ціна/вартість; або різні критерії – окрім ціни/вартості. Пропозиція повинна бути найбільш економічно вигідною (не обов'язково та, за якою найнижча ціна).

Відповідно до польського законодавства критеріями оцінки визначення переможця закупівель є на 60% – ціна, на 40% – якість товару, роботи, послуги. Державні замовники не можуть використовувати ціну як єдиний критерій або з вагою понад 60%, якщо якісні вимоги щодо основних елементів предмета тендеру не описані в його описі. Якісні критерії можуть включати соціальні аспекти (включаючи соціальну інтеграцію), екологічні аспекти, інновації або професійну кваліфікацію [9].

Відповідно до Закону Французької Республіки № 2023-973 «Про зелену промисловість» від 23 жовтня 2023 року уряд посилив урахування екологічних критеріїв під час державних закупівель. До переліку для (необов'язкового) виключення додали дві нові підстави: якщо оператор не виконує своїх зобов'язань 1) щодо перегляду скорочення викидів парникових газів або 2) щодо публікації інформаційного звіту про сталість. А з 2026 року державним покупцям більше не буде дозволено обирати тендери на основі єдиного критерію ціна/вартість, без урахування екологічних характеристик тендерів (РРС, ст. L. 2152–7) [10].

У Японії використовується «Метод комплексної оцінки», тобто державна установа має враховувати різні фактори, включаючи не лише ціну, але й інші умови. Для більш складних проєктів (особливо проєктів PFI) встановлюються більш детальні та сегментовані критерії. Про-

цес оцінки часто проводиться незалежним комітетом, що складається з різних експертів, таких як, науковців, юристів та бухгалтерів, хоча такий комітет не є обов'язковим. А стосовно тендерних пропозицій на закупівлю товарів і благоустрою, у разі застосування комплексного методу оцінки, пільги будуть мати компанії, які оголосили про підвищення заробітної плати своїм працівникам [11].

Поряд із недоліками самої процедури проведення публічних закупівель, потребує більш ретельного перегляду процедура їх оскарження.

Відповідно до ч. 1 ст. 18 Закону № 922-VIII органом оскарження є Антимонопольний комітет України, який з метою неупередженого та ефективного захисту прав і законних інтересів осіб, пов'язаних з участю у процедурах закупівлі, утворює Комісію (комісії) з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель [6]. Окрім вищезазначеної проблеми непослідовності АМКУ в ухваленні своїх рішень існує ще низка проблем, що утворились унаслідок недостатнього законодавчого регулювання даної процедури.

Зокрема, відповідно до положень закону в учасників публічних закупівель є можливість оскарження лише надпорогових показників закупівлі, що складають суму щодо товарів і послуг більше 200 тис грн, а щодо робіт – 1,5 млн грн. Згідно із ч. 1 ст. 1 Постанови КМУ «Про встановлення розміру плати за подання скарги та затвердження Порядку здійснення плати за подання скарги до органу оскарження через електронну систему закупівель та її повернення суб'єкту оскарження» від 22 квітня 2020 р. № 292, при оскарженні положень тендерної документації або рішення замовника про відміну торгів на етапі подання плати за подання скарги встановлюється у розмірі – 0,3 % очікуваної вартості, але не менше 2000 грн і не більше 85 000 грн. А у разі оскарження рішення замовника щодо визначення переможця або відхилення пропозиції учасника, або відміну процедури закупівлі на етапі прийняття такого рішення плата за подання скарги встановлюється у розмірі – 0,6 % очікуваної вартості, але не менше 3000 грн і не більше 170 000 грн [12]. Як можна побачити вартість оскарження доволі велика.

Варто зазначити, що згідно з ч. 18 ст. 18 Закону України «Про публічні закупівлі» АМКУ має право прийняти два види рішень: 1) про встановлення або відсутність порушень процедури закупівлі; 2) про заходи, що повинні вживатися для їх усунення [6]. Тобто орган оскарження автоматично не визнає учасника, який подав скаргу, переможцем. Це у сукупності з вартістю плати за оскарження стимує учасників публічних закупівель від подання скарги.

Спірним є й положення закону, в якому окреслюється коло учасників процедури оскарження. Відтак, відповідно до Закону № 922-VIII сторонами розгляду скарги є суб'єкт оскарження та замовник [6]. Тобто дана норма виключає можливість брати участь у засіданнях Комісії третій сторін, чий інтерес можуть бути порушені за результатами оскарження. Зокрема, такою стороною може бути переможець, за умови оскарження учасником рішення замовника про визначення переможця. Оскільки останній не може брати участі у засіданні Комісії та надавати будь-які пояснення по суті скарги, то може виникнути ситуація, за яких він буде активно контактувати з замовником, допомагаючи тому у підготовці до розгляду скарги. Таким чином між переможцем та замовником існує процесуальна залежність один від одного, можуть виникнути певні корупційні ризики [5, с. 32, 33]. Тому доцільно передбачити у законі можливість третім особам, чий права та законні інтереси порушуються в процесі розгляду скарги, брати участь у засіданнях комісії АМКУ з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель та надавати відповідні пояснення по суті скарги.

На сьогодні існує значна кількість схем обходу закону, що допомагають вчиняти антиконкурентні узгоджені дії

у вигляді спотворення результатів торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів. Серед них можна виділити наступні: участь у тендері «спаринг-партнерів»; створення «псевдофірм»; оприлюднення лише частини умов тендера; оголошення конкурсу під конкретного кандидата; приховування справжніх тендерних пропозицій і навмисне застосування помилок у назвах тендерної продукції; обмеження строків, тощо.

Не дивлячись на те, що дані схеми вже загальновідомі, існує проблема їх доказування, адже учасники змови зазвичай не укладають угод між собою. Часто виникає ситуація, коли є певна доказова база, однак докази непрямі й їх можна спростувати. Це, у свою чергу, дає можливість правопорушникам уникнути відповідальності.

Дійсно, досить складно довести, що сторони узгоджували свої дії. Це пов'язано, як з недостатністю процесуальних повноважень АМКУ, так і недосконалістю законодавства. Тому доцільно звернутися до практики Верховного Суду.

Відтак, Верховний Суд наголошує на тому, що питання про наявність/відсутність узгоджених антиконкурентних дій має досліджуватися виходячи з усієї сукупності обставин і доказів, з'ясованих і досліджених у справі, враховуючи їх вірогідність і взаємозв'язок, а не на окремому поодинокому факті або обставині [13].

Для доведення порушення у вигляді спотворення результатів торгів не потрібно аналізувати пропозиції учасників процедури закупівлі на предмет їх економічної обґрунтованості, достатнім є встановлення й доведення наявності наміру суб'єктів господарювання погодити (скоординувати) власну конкурентну поведінку, зокрема, шляхом обміну інформацією під час підготовки тендерної документації. Негативним наслідком при цьому є сам факт спотворення результатів торгів [14, 15].

Проте сам факт узгодженості дій учасників публічних закупівель досить складно довести. Наприклад, на практиці виникають непоодинокі випадки, коли на обох підприємствах, які брали участь у справі, працюють одні й ті самі працівники. Що, у свою чергу, може свідчити про наявні господарські зв'язки між підприємствами і можливість обміну інформацією під час готування тендерної документації, тощо. Однак це не може бути прямим доказом змови. Відтак, розглядаючи справу № 910/737/21 Верховний Суд зазначив, що перехід працівників між учасниками торгів не є підтвердженням узгодженості дій, оскільки рішення про своє звільнення з попереднього місця роботи вони приймали до оголошення торгів [16].

Так само наявність одного та єдиного господарського договору між суб'єктами господарювання не доводить сталості господарських відносин між такими особами. А надання поворотної фінансової допомоги задовго до оголошення торгів та перерахування коштів за договором до проведення торгів не свідчить про узгодженість дій суб'єктів господарювання [16].

Отже, досить складно на практиці довести факт змови, тому вважаємо за необхідне допрацювати законодавство стосовно цього питання.

Слід акцентувати увагу й на тому, що сума штрафу за вчинення вищезазначених антиконкурентних узгоджених дій не відповідає меті застосування даної господарсько-правової санкції. Відтак, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 50 Закону України «Про захист економічної конкуренції» штраф накладається у розмірі до десяти відсотків доходу (виручки) суб'єкта господарювання від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) за останній звітний рік, що передував року, в якому він накладається [4]. На відміну від України, в країнах ЄС штраф передбачений у вигляді 10% від річного загального обороту підприємства, і як наслідок – розмір накладених санкцій значно більший [17, с. 37–38]. Тому доцільним є збільшення суми штрафу.

Висновки. Публічні закупівлі – поле для вчинення антиконкурентних узгоджених дій, що призводять до спо-

творення результатів торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів. Існує досить велика кількість схем обходу закону про публічні закупівлі, а корупційні ризики можуть виникнути на всіх етапах даної процедури. Що, у свою чергу, є наслідком наявності недоліків у конкурентному законодавстві. На сьогодні, до вже існуючих проблем додалися нові, у зв'язку з набранням чинності Постанови № 1178.

Тому доцільно внести наступні зміни до законодавства, що регулює даний інститут:

1) скасувати норму Постанови № 1178, що передбачає проведення відкритих торгів при поданні лише однієї тендерної пропозиції;

2) передбачити можливість оскарження спрощених процедур закупівель та визначити спрощений (прискорений) порядок розгляду таких скарг АМКУ;

3) розширити процесуальні повноваження АМКУ, у тому числі, стосовно процесу доказування;

4) закріпити обов'язок подання узагальненої практики Комісії АМКУ з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель;

5) передбачити надання можливості третім особам, чий права та законні інтереси порушуються в процесі розгляду скарги, брати участь у засіданнях комісії АМКУ з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель та надавати відповідні пояснення по суті скарги;

6) конкретизувати норми, що регулюють відповідальність за антиконкурентні узгоджені дії, що призвели до спотворення результатів торгів, аукціонів, конкурсів, тендерів. У тому числі, збільшити розмір штрафу, визначити методологію його обчислення залежно від особливостей вчинення кожного конкретного правопорушення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Звіт 2022. *Антимонopolний комітет України: офіційний вебпортал*. URL: <https://amcu.gov.ua/pro-nas/zvitnist/riczni-zviti/zvit-2022> (дата звернення: 08.02.2024).
2. Зведені відомості щодо спотворення результатів торгів за 2023 рік. *Антимонopolний комітет України: офіційний вебпортал*. URL: <https://amcu.gov.ua/napryami/oskarzhennya-publichnih-zakupivel/zvedeni-vidomosti-shchodo-spotvorennya-rezultativ-torgiv/zvedeni-vidomosti-shchodo-porushnikiv-torgiv-za-2023-rik> (дата звернення: 08.02.2024).
3. Directive 2014/24/EU of the European Parliament and of the Council «On public procurement and repealing Directive 2004/18/EC» of 26 February 2014. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2014.094.01.0065.01.ENG (дата звернення: 08.02.2024).
4. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 р. №2210–III. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. №12. Ст. 64.
5. Корупційні ризики під час проведення публічних закупівель в умовах воєнного стану (станом на червень 2023 року): стратегічний аналіз корупційних ризиків. *Національне агентство з питань запобігання корупції*. 2023. 40 с.
6. Про публічні закупівлі: Закон України від 25 грудня 2015 р. №922–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. №9. Ст. 89.
7. Про затвердження особливостей здійснення публічних закупівель товарів, робіт і послуг для замовників, передбачених Законом України «Про публічні закупівлі», на період дії правового режиму воєнного стану в Україні та протягом 90 днів з дня його припинення або скасування: постанова Кабінету Міністрів України від 12.10.2022 року № 1178. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1178-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 14.02.2024).
8. Швидка Т. І. Економічна конкуренція: сучасний стан законодавчого забезпечення та перспективи його модернізації: монографія. 2- видання, перепблене і доповнене. Харків: Право. 2022. 400 с.
9. Public Procurement Laws and Regulations Poland 2024. *ICLG.com: website*. URL: <https://iclg.com/practice-areas/public-procurement-laws-and-regulations/poland> (дата звернення: 14.02.2024).
10. Public Procurement Laws and Regulations France 2024. *ICLG.com: website*. URL: <https://iclg.com/practice-areas/public-procurement-laws-and-regulations/france> (дата звернення: 14.02.2024).
11. Public Procurement Laws and Regulations Japan 2024. *ICLG.com: website*. URL: <https://iclg.com/practice-areas/public-procurement-laws-and-regulations/japan> (дата звернення: 14.02.2024).
12. Про встановлення розміру плати за подання скарги та затвердження Порядку здійснення плати за подання скарги до органу оскарження через електронну систему закупівель та її повернення суб'єкту оскарження: постанова Кабінету Міністрів України від 22.04.2020 р. № 292. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/292-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.02.2024).
13. Постанова ВС від 29 листопада 2022 року у справі № 910/13451/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107746467> (дата звернення: 15.02.2024).
14. Постанова ВС від 25 серпня 2022 року у справі № 904/8383/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105934183> (дата звернення: 15.02.2024).
15. Постанова ВС від 26 травня 2022 року у справі № 910/20099/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104538633> (дата звернення: 15.02.2024).
16. Постанова ВС від 01 листопада 2022 року у справі № 910/737/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107100632> (дата звернення: 15.02.2024).
17. Власова Я. В. Особливості притягнення до відповідальності учасників антиконкурентних узгоджених дій за законодавством України. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету: Серія: Право*. Ужгород, 2015. Вип. 35. Ч. 1. Т. 2. С. 36–39.